Korelácia tradičných médií a internetovej komunikácie pri tvorbe verejnej mienky (špirála mlčania)

Mgr. Andrea Chlebcová Hečková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta

e-mail: andrea.chlebcova.heckova@ukf.sk

Abstrakt

Potvrdenie, resp. vyvrátenie teórie „špirály mlčania“ porovnaním postojov verejnosti s medializovanými názormi v printových médiách a mienkou prezentovanou na internete. Internet ako prostriedok prezentácie alternatívnych, opozičných názorov, alebo na posilnenie už existujúcich, medializovaných stanovísk.

Kľúčové slová: médiá – verejnosť – internet - verejná mienka – špirála mlčania

Abstract

Confirmation, resp. refutal of theory of „spiral of silence“ by comparison of public opinion with print media opinion and opinion present on internet. Internet as a plattform for presentation of alternative, opposition views, or reinforcement of already existing standpoints published in media.

Keywords: media - public - internet - public opinion - spiral of silence

Médiá sú najdôležitejším prostriedkom na informovanie a ovplyvňovanie verejnosti, nakoľko „ sú hlavným zdrojom informácií o spoločnosti... Sú kanálmi, ktorými sa dá zasiahnuť verejnosť a tlmočiť im zvolený pohľad na udalosti a okolnosti.“ (McQuail, 2007). Zároveň svojím dosahom „vytvárajú z jednotlivcov verejnosť schopnú jednotne alebo aspoň obdobne myslieť a jednať, lebo celým sociálnym skupinám prinášajú zhodnú informáciu a interpretáciu“ (Krejčí, 2004).

Médiám sa stále prisudzuje sociálne integrujúca rola, podľa ktorej žurnalistika podporuje demokratické usporiadanie spoločnosti (poňatie médií ako strážneho psa demokracie), podporuje existujúce rozloženie síl, lebo reprodukuje konsenzus o usporiadanej spoločnosti, „inými slovami, prezentuje existujúce usporiadanie síl ako prirodzené, čím vedie príjemcov k tomu, aby ho považovali za dané,“ a v rámci sociálnej rekonštrukcie reality „vypovedá o spoločensky akceptovanej štruktúre sveta – že pre príjemcu svet konštruuje“ a naznačuje mu, čo je normálne, správne, akceptovateľné (Jirák, Köpplová, 2003).

Minimálne päťdesiat rokov je všeobecne známe, že médiá nemajú takú neobmedzenú moc, ako si to mysleli významní činitelia (nie výskumníci) začiatkom dvadsiateho storočia. Predstavu „magickej strely“ všemocných médií nahradil pohľad na sociálne konštruktivistický „dohodnutý“ vplyv médií (McQuail, 2007).

V sedemdesiatych rokoch 20. storočia, keď sa teoretici opäť vrátili k predstave „skôr silných médií“ vznikla aj teória špirály mlčania Noelle-Neumannovej, podľa ktorej „ľudia nie sú príliš ochotní vyjadrovať svoje postoje, pokiaľ cítia, že odporujú postojom prevažujúcim v spoločnosti alebo aspoň v ich okolí – pričom masové médiá sú faktor, ktorý významne ovplyvňuje podobu prevažujúcich postojov.“

Tézu Noelle-Neumannovej o „špirále mlčania“ sa v roku 1981 pokúsili dokázať dve švédske štúdie. „Jedna z nich ukázala veľmi tesnú súvislosť medzi švédskou verejnou mienkou a názormi v úvodníkoch týkajúcich sa udalostí na Strednom východe, pričom sa obidva tieto názory odchyľovali od „svetového názoru“ meraného výskumami verejnej mienky v niektorých iných štátoch.“ Novší výskum autorky spomínanej teórie z roku 1991 sa týkal témy jadrovej energie. „Noelle-Neumannová našla doklady svedčiace o narastajúcej mediálnej pozornosti venovanej tejto téme, sprevádzané plynulým nárastom negatívneho referovania. Postupom času tiež zreteľne klesla verejná podpora jadrovej energii, pričom načasovanie a poradie zmien hovorí pre vzájomné špirálové pôsobenie predpokladanej teórie.“

Podľa Katza validita takejto teórie závisí od miery existencie alternatívnych referenčných skupín. Čím viac ich v spoločnosti je, „tým sa ponúka menší priestor pre fungovanie spomínaného procesu, lebo existuje väčšia podpora pre menšinové alebo odlišujúce sa názory“ (McQuail, 2007). A práve internet by mohol pomôcť šíreniu alternatívnych, opozičných názorov a myšlienok tých strán, ktoré sa do klasických médií nedostanú, a „prelomiť“ špirálu mlčania.

Aj keď sa ilúzie o internete ako o mieste „zrodenia aténskej demokracie“ a „znovuoživenia gréckej agory“ so začiatku deväťdesiatych rokov nepotvrdili. Podľa skeptikov sa vytvoril akurát priestor na tvorbu uzavretých komunít, ktoré majú väčší sklon zameriavať sa na spoločné témy, zužovať svoj rozhľad, nakoľko ľudia s rovnakými myšlienkami svoje názory vzájomne posilňujú.

K podobným záverom došli aj na Inštitúte sociológie Berlínskej univerzity v rokoch 1999 až 2004, pri skúmaní komunikácie kontroverzných tém – humánneho výskumu genómu a geneticky modifikovaných potravín - v printových médiách a na internete. Zistili, že sa nepotvrdili očakávania od internetu ako priestoru pre demokratickú komunikáciu, prekvapil ich nízky výskyt kritického postoja na internete, ktorý bol porovnateľný s printovými médiami

a „jednostrannejšia“ a menej pluralistická komunikácia ako v printových médiách - „verejná hegemónia” Internet podľa ich výskumu prispel k posilneniu už jestvujúcich pozícií. Napriek tomu v druhom s výskumov zistili, že internet je demokratickejšie štrukturovaný, nakoľko v ňom našli o niečo širšiu názorovú štruktúru ako v printových médiách“ (Gerhards, Schäfer, 2007).
Názory prezentované v médiách a na internete však v ani jednom z výskumov neporovnali s názormi širokej verejnosti. Nakoľko len veľmi malá časť spoločnosti, ktorá využíva internet na hľadanie informácií zároveň prezentuje vlastné názory, považujem, na potvrdenie resp. vyvrátenie teórie špirály mlčania, za potrebné rozšírenie výskumu o zisťovanie verejného názoru prostredníctvom dotazníkov.
Vyššie spomenuté štúdie, vzhľadom na obdobie ich vzniku, neskúmali internet – prostriedok ovplyvňovania, ale aj prezentácie verejnej mienky – miesto pre alternatívne, opozičné názory.

VLASTNÝ VÝSKUM

V rámci predvýskumu k svojej dizertačnej práci som kvantitatívnou obsahovou analýzou analyzovala názory prezentované v printových médiách – konkrétne v denníku Sme v období od novembra 2007 do apríla 2009 – vybraných blogov – blog.sme.sk, aktualne.sk, hnonline.sk, prop.sk a internetových strán zúčastnených strán konfliktu – s názormi verejnosti získaných prostredníctvom dotazníka.
Skúmaná hypotéza: Názory verejnosti sa zhodujú s najviac medializovaným názorom a názorom prezentovaným na internete.
Od momentu medializácie konfliktu približne v novembri 2007, až do apríla 2009, bolo v tlačenom a internetovom vydaní denníka Sme uverejnených 126 článkov (z toho 42 vlastných, pripúšťam odchýlku maximálne 10 článkov) venovaných skládke v Pezinku. Denník Pravda sa spomínanému problému venoval v 31 článkoch – čo je, v porovnaní so záujmom denníka Sme, menej ako jedna štvrtina. Týždenník Plus7dní sa venoval skládke v Pezinku v jednom rozhovore, ktorého obsahom nebol samotný problém, ale kritika spôsobu komunikácie predsedu vlády, a týždenník Žurnál spomenul skúmanú kauzu iba v článku venovanom práci smetiarov.
Na blogoch (najčítanejšom blogu na Slovensku blog.sme.sk) a internetových stránkach zúčastnených strán som napočítala 48 textov. Internetovú stránku nechcemeskladku.sk, kde sú iba krátke výzvy a odkazy na odozvy v médiách, počítam ako jeden text. Aktivisti a ich podporovatelia napísali 28 blogov a textov, čo je 59 percent, politické strany dvadsaťpäť percent (12 textov, vrátane blogov), Ministerstvo životného prostredia SR osem percent (4 texty) . Neutrálnych textov, v ktorých písali ľudia o problematike skôr všeobecne bolo 8 percent.
Na internetových stránkach politických strán, ktoré si médiá v spojitosti s kauzou všímali, bolo uverejnených desať textov (koalícia 3, opozícia 7). Politici v nich „bojovali“ najmä vzájomným osočovaním, expresívnymi výrazmi. Na ilustráciu uvádzam: „šokovaný farizejským postojom“, „cieľom jasná škandalizácia“, „dôrazne vyzýva“, „čírym lobizmom“, „arogancia“, a podobne. Opozičná strana využila svoju webovú stránku aj na uverejnenie prepisov z tlačových konferencií. Obraz, ako veľmi silný nástroj manipulácie, na rozdiel od aktivistov a ich podporovateľov, nevyužili.
Ministerstvo životného prostredia ako priamy účastník sporu uverejnil na svojej internetovej stránke iba štyri veľmi stručné a úradnícky „suché“ správy. Mesto Pezinok, ktorého sa problém najviac týka, na svojej internetovej stránke uverejnilo takisto iba štyri texty, ktoré boli napísané

aktivistami, s uvedením ich stránky. Svoj zámer – zabránenie výstavby skládky - uviedlo iba v programovom vyhlásení zastupiteľstva na roky 2006 až 2010.
Analýzou skúmaných textov som získala najčastejšie sa vyskytujúce názory novinárov, politikov, aktivistov a verejnosti, nimi označovaných „vinníkov“ a „záchrancov“ problému, ktoré uvádzam v tabuľke číslo 1. Dotazník s deviatimi otázkami a doplňujúcimi otázkami som uverejnila na vlastnej internetovej stránke a spropagovala v rámci sociálnej siete facebook.com a blogu denníka, ktorého články ku skúmanému problému som analyzovala (blog.sme.sk).
Nakoľko som analyzovala rozdielne množstvo materiálov: 54 dotazníkov, 126 článkov v novinách a 48 textov na internete, pre ľahšie porovnanie som výsledky vyhodnotila v percentách. Výsledky uverejňujem v tabuľke č. 1.

Tab. č. 1.

		Dotazníky	Tlač/Sme	Internet
	Dôvod:			
a)	Skládka nepatrí do (blízko) mesta	60 %	42 %	12,5 %
b)	Je v spore s územným plánom	14 %	18 %	12,5 %
c)	Konanie je proti, alebo nezákonné	24 %	22 %	12,5 %
d)	Korupcia, klientelizmus,...	40 %	22 %	14 %
e)	Životné prostredie, zdravie,	11 %	19 %	14 %
f)	Politické prepojenie	20 %	27 %	16,5 %
g)	Skládka musí byť	5,5 %	8 %	0 %
	Kto pochybil			
h)	Stavebný úrad, MVaRR SR	66 %	40 %	18,75 %
i)	MŽP SR, inšpekcia, krajský úrad	66 %	60 %	16,5 %
j)	Súdy, prokuratúra	31 %	24 %	4 %
k)	Bývalí poslanci mesta	33 %	0,8 %	0 %
l)	Strana Smer	27 %	24 %	37,5 %
m)	Strana SDKÚ	1,85 %	1,6 %	8,3 %
n)	Investor	37 %	16 %	16,5 %
o)	Aktivisti	0 %	4 %	0 %
	Kto má pravdu			
p)	Aktivisti	90 %	68 %	39 %
q)	MŽP SR, inšpekcia, krajský úrad	3,7 %	3 %	6,25 %
r)	Stavebný úrad, MVaRR SR	1,3 %	2,4 %	0 %
s)	Strana Smer	0 %	0 %	10,4 %
t)	Strana SDKÚ	3,7 %	10,3 %	14,6 %

Zaujímavé je porovnanie rozdielov výsledkov v analýze dotazníkov a obsahovej analýze textov v médiách – nakoľko som v týchto našla jasnejšie a konkrétnejšie vyjadrené názory a označenia vinníkov. Blogy a texty na internete sú koncipované viac ako sebaprezentácia ľudí, vyjadrenia pocitov, prípadne na útoky. Preto sú v prípade obsahove analýzy internetu čísla často oveľa menšie.
Percentuálne vyjadrené výsledky všetkých názorov na danú tému a označených vinníkov „kauzy“ uverejnených v médiách, sú v porovnaní s dotazníkmi takmer zhodné. Rozdiely v deviatich riadkoch sú malé.
Jeden z markantných rozdielov je v riadku „investor“ – viac ako dvojnásobok. Ľudia, na rozdiel od médií, v oveľa väčšej miere (viac ako dvojnásobne) vinia z problému investora. Podobne aj na internete je v porovnaní s inými viac obviňovaným. Médiá (keď porovnáme iba nimi medializovaných vinníkov) obviňujú z celého diania takmer výlučne štátne inštitúcie – štát.

Spomedzi názorov na skládku je najväčší rozdiel v riadku „skládka nepatrí do mesta“. Z porovnania výsledkov jednoznačne vyplýva, že kým verejnosť vníma celý problém v oveľa emotívnejšej rovine: nechcú ju mať, korupcia, klientelizmus. Médiá sa snažia pri každom článku vymenovať čo najviac dôvodov, prečo by skládka nemala byť dokončená, čím si plnia si úlohu spravodajcu.

Najmarkantnejší rozdiel v prvých dvoch porovnávaných analýzach je u vinníka „bývalí poslanci mesta“, ktorí jednoznačne potvrdzuje, že ľudia nie sú až natoľko ovplyvniteľní médiami. Kým v dotazníkoch označilo túto skupinu až 33 percent respondentov, v tlači ich iba v jednom článku za vinníkov vyhlásil investor (nie novinári, ani politici). Dalo by sa namietať, že im spomínaná odpoveď bola „vnútená“ tým, že bola v ponuke. No v doplňujúcej otázke prečo - na ktorú nemuseli odpovedať -, som našla reakcie, ktoré ma uistili, že respondenti vedia, prečo spomínanú odpoveď označujú.

Spomedzi výsledkov analýzy internetových textov je už na prvý pohľad jasné, že v rámci komunikácie, oslovovania ďalších aktérov dominujú útoky, hľadanie nepriateľa. Najvyššie percento dosiahol vinník „Strana Smer“ – konkrétne premiér, ktorý dominoval najmä v občianskych blogoch. Vysoké percento má, v porovnaní s dotazníkmi a tlačou, aj „strana SDKÚ“. Táto bola ako vinník označovaná takmer výlučne na internetovej stránke smer.sk. Čo jasne dokazuje, že internet je skutočne miestom, kde sa dajú uverejňovať aj iné názory ako v klasických médiách.

Jednoznačný politický názor denníka Sme je zrejmý z porovnania výsledkov hodnotenia politických strán, ktoré majú pravdu (t)) a aj „politických“ vinníkov problému (l)). Stranu Smer stavia jednoznačne na stranu vinníka a stranu SDKÚ na stranu záchrancu situácie. Z takmer zhodných výsledkov na riadkoch l) – „vinník strana Smer“ a i) „vinník Ministerstvo životného prostredia a jeho podriadené orgány“ sa dá konštatovať, že ľudia sú ovplyvniteľní komunikáciou v médiách – za svoje preberú najmä útoky, kritiku. Výsledky v spomínaných riadkoch v analýze internetových textov ovplyvnili opäť internetové stránky politických strán. Dôvodom prečo sa ani na internete nenašli pozitívne percentá pre investora, podobne ako z odpovedí na predchádzajúce tézy, je skutočnosť, že investor internet na vysvetľovanie a propagáciu zámerov nevyužil.

Vzhľadom na spôsob oslovovania percipientov je pochopiteľné, že ich hlavným zdrojom informácií bol internet (92,6 %). Spomedzi klasických médií užívatelia internetu získavajú informácie najčastejšie z tlače (62 %) a televízie (46,3 %). Čo by mohlo znamenať, že užívatelia internetu siahajú častejšie po písanom texte.

Na vyjadrenie svojho názoru, či už vo forme písania vlastného blogu, alebo zapájaním sa do diskusií využíva (napriek skutočnosti, že sa dotazníkový výskum realizoval prostredníctvom internetu) len 44,4 percenta.

Najviac respondentov bolo vo veku 20 až 35 rokov - dvadsaťsedem, 35 až 50-ročných bolo sedemnásť a vo veku nad 51 rokov deväť respondentov (jedna respondentka mala 74 rokov). Čo by mohlo potvrdiť niektoré zistenia že internet využívajú skôr mladší ľudia.

Obyvateľov Pezinka, ktorých sa analyzovaný problém najviac týka, bolo trinásť. Dvadsaťtri respondentov býva v okresoch do 100 kilometrov, desať do dvesto kilometrov a iba sedem nad dvesto kilometrov od Pezinku. Z čoho by sa dalo súdiť, že čím ďalej ľudia žijú od problémov, tým sa o ne menej zaujímajú.

PREDBEŽNÝ ZÁVER

V prípade „skládky odpadu v Pezinku“ nepriniesol internet oveľa väčšiu názorovú pluralitu. Akurát v médiách najviac kritizovanej politickej strane sa podarilo napísať vlastný postoj, ktorý sa do tlače nedostal, a v blogoch sa našli texty od dvoch osôb, ktoré boli v protiklade s najviac medializovaným postojom (nestranné a oponentské). Investor skládky internet na obhajobu vlastných záujmov a postojov nevyužil vôbec. Texty na internete hlavne posilnili pohľad na problém šírený v tlači. Vytvorila sa len jedna komunita, ktorá akékoľvek iné názory, alebo nezaujaté stanoviská odmieta a odsudzuje.

Dotazníkový výskum naznačuje určitý vplyv komunikácie prostredníctvom médií na tvorbu názorov ľudí. Predovšetkým ak ide o emócie a obviňovanie politikov a štátnych inštitúcií, sú ľudia v prípade skládky odpadov v Pezinku náchylní prebrať názory prezentované v médiách (strana Smer, predseda vlády a ministerstvo životného prostredia ako jednoznační vinníci). Ale niektorí z recipientov, predovšetkým tí, ktorí sa o daný problém vážnejšie zaujímajú, si dokážu urobiť aj vlastný úsudok a nájsť aj nemedializovaných vinníkov sporu.

Ako môj predvýskum k dizertačnej práci potvrdil: internet dáva priestor na vyjadrenie alternatívnym, nemedializovaným názorom, a mohol by byť prostriedkom na prelomenie špirály mlčania. Žiaľ táto možnosť, minimálne v sledovanom spore, nie je naplno využívaná.

LITERATÚRA

MCQUAIL, D.: *Úvod do teórie masové komunikace.* Praha: Portál, 2007, ISBN: 80-7178-714-0

KREJČÍ, O.: *Politická psychologie.* Praha: 2004, ISBN: ISBN 80-86119-84-X

JIRÁK, J. – KÖPPLOVA, B.: *Média a společnost.* Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Vyd. Portál, 2003, ISBN: 80-7178-697-7

GERHARDS, J., SCHÄFER, M. S.: *Demokratische Internet-Öfentlichkeiten?* Ein Vergleich der öffentlichen Kommunikation im Internet und in den Printmedien am Beispiel der Humangenforschung. In.: Publizistik, Heft 2, Juni 2007, 52. Jahrgang, ISSN: 0033-4006